

Çin'in Kalkınmasındaki Kilit Rol: Dünya Ticaretine Entegrasyonu

Mehmet Akif GÜNDOĞDU*

Öz: 1950-1970'lerde geleneksel ithal ikame stratejisinin başarısızlığa uğramasından sonra, birçok gelişmekte olan ekonomi, uluslararası kuruluşlar tarafından savunulan "Washington Mutabakatı-Washington Consensus (WC)" olarak adlandırılan piyasa odaklı bir ticaret serbestleştirme stratejisine dönüşmüştür. Türkiye dâhil çoğu gelişmekte olan ülke, tüm gelişmekte olan ülkelere aynı ticaret politikası rejimini izlemelerini öneren bir kalkınma reçetesi olan bu mutabakatı benimsemiştir. Buna karşılık Çin, Washington Mutabakatı'na teslim olmadan bazı ekonomistler tarafından "Pekin Mutabakatı- Beijing Consensus (BC)" olarak adlandırılan yeni bir yol ile küresel pazara entegre olmuştur. Ayrıca, Çin'in dikkat çekici ekonomik gelişimi, Washington Mutabakatı'nı benimseyen birçok gelişmekte olan ülkenin etkileyici olmayan deneyimiyle belirgin bir tezat oluşturmaktadır. Bu durum, Çin'in deneyimlediği yaklaşımın başarıya ulaşmasının sebeplerinin ne olduğu ve diğer gelişmekte olan ülkeler için bir örnek teşkil edip edemeyeceği tartışmalarını ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmada Çin'in yaklaşımını nasıl farklılaştığı tartışılmış ve bu farklılığın ekonomik yansımaları bazı ekonomik göstergeler çerçevesinde ortaya konulmuştur. Bu hususta Çin'in ticaret serbestisi reformunu kendi yerel dinamiklerini gözetererek bir sentez oluşturduğu ve bunun sonucunda ekonomik kalkınmada ticaret serbestisi politikasının oldukça başarılı olduğu ortaya konulmuştur. Bu başarı, uluslararası finans kuruluşları ve gelişmiş ekonomilerin önerdiği kalkınma reçetelerinin sorgulanmasına ve hatta Çin'in yaklaşımının gelişmekte olan ülkeler için daha iyi sonuçlar vereceği tartışmasını alevlendirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çin, Washington Consensus, Beijing Consensus, Kalkınma, Ticari Sertbestleşme, JEL Kodu: F01, F13, F15, F19, F63, F68, F69

---

* Dr. Öğr. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, akif.gundogdu@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6181-7362; Makale Gönderim Tarihi: 30 Nisan 2022; Makale Kabul Tarihi: 20 Haziran 2022; Önerilen Atıf: Gündoğdu, M. A., (2022). Çin'in Kalkınmasındaki Kilit Rol: Dünya Ticaretine Entegrasyonu, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5(10), s.65-80.

The Key Role in China's Development: Integration into The World Trade

Abstract: After the failure of the traditional import substitution strategy in the 1950s-1970s, many developing economies have turned to a market-oriented trade liberalization strategy called the "Washington Consensus (WC)" advocated by international organizations. Most developing countries, including Turkey, have adopted this strategy, a development prescription that recommends all developing countries follow the same trade policy regime. In contrast, China has integrated into the global market in a new way without surrendering to the Washington Consensus which is called the "Beijing Consensus (BC)" by some scholars. Also, China's spectacular economic development stands in marked contrast to the unimpressive experience of many developing countries that have embraced the Washington Consensus. This situation brings to the fore the debates on the reasons for the success of the approach experienced by China and whether it can set an example for other developing countries. In this study, it is discussed how China differs in its approach and the economic reflections of this difference are presented within the framework of some economic indicators. In this regard, it has been revealed that China's trade liberalization reform has created a synthesis by considering its own local dynamics in the integration of the world, and as a result, the trade liberalization policy has been quite successful in economic development. This success has sparked the questioning of the development prescriptions proposed by international financial institutions and developed economies, and even the argument that China's approach will yield better results for developing countries.

Keywords: *China, Washington Consensus, Beijing Consensus, Development Policy, Trade Liberalization; JEL Codes: F01, F13, F15, F19, F63, F68, F69*

Giriş

Açık ticaretin ülkelerin büyümesini olumlu yönde etkilediği birçok iktisatçının çalışmalarında gösterilmiştir (Grossman, G. M., & Helpman, 1991; Barro ve Lee, 1994; Frankel ve Romer, 1999; Wacziarg ve Welch, 2008). Bununla birlikte, çok sayıda araştırma, ticari açıklığın başarısının ve faydalarının her ülke için farklı olduğunu göstermiştir. Ticari serbestleşmenin ekonomik büyüme ve kalkınmayı hızlandırırken özellikle gelişmekte olan ekonomilere çeşitli sorunlar getirdiği de tartışılmaktadır (Rodrik, 2007).

Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, iktisat bir bilim olarak kabul edildiğinden beri iktisatçıların temel odak noktalarından biri olmuştur. Merkantilist çağda ekonomik kalkınma kavramı, değerli madenlerin stoklanması üzerinden değerlendirilmektedir. Dış ticaret de bu amaç doğrultusunda ihracata yönelik şekillenmektedir. Klasik iktisatçılar bu bakış açısını genişletmiş ve ilerletmiştir. Adam Smith'in (1776) bakış açısı, "mutlak maliyet" temelli uluslararası iş bölümünün ulus ekonomisini desteklediğini öne sürmektedir. David Ricardo (1821), sınırlı kaynaklara vurgu yaparak "karşılaştırmalı maliyetleri" dikkate alan her ülke için bir uzmanlık kriteri olması gerektiğini savunmaktadır. Karşılaştırmalı maliyetlere dayalı uluslararası uzmanlaşma, ülkenin dış ticarete katılım olarak ekonomik büyüme yaşamasını sağlamaktadır. "Mutlak maliyet" temelli uluslararası iş bölümü, ülke ekonomisini desteklemektedir.

Ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarına girmesinin birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi milli gelire katkı olarak yerli üretimin teşvik edilmesi için ticaret engellerinin kaldırılması ve ihracat olanaklarının sağlanmasıdır. Ticaret anlaşmalarıyla iş birliği yapan ülkeler, daha büyük pazarlar için ölçek ekonomileri yaratır ve böylece rekabet avantajına dahil olmaktadır. Ayrıca ticaret engellerinin kaldırılması, uluslararası rekabet nedeniyle güçlenen ekonomilere öncülük etmektedir. Bunun sonucunda tüketim fazlası azalmakta ve üretim tesisleri desteklenerek sanayi teşvik edilmektedir.

1929 yılındaki Büyük Buhran ile özellikle sanayileşmiş ülkelerde serbest ticaret politikalarından uzaklaşılarak korumacı ekonomi politikaları uygulanmıştır. Dünya ticaretinin azalmasına ve krizin tüm dünyaya yayılmasına sebebiyet vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşlarda yok olan ekonomileri düzenleyip güçlendirmek ve dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak ana odak noktası olmuştur. Bu kapsamda Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır (1947). GATT, uluslararası ticareti hak ve sorumluluklar açısından düzenleyen çok taraflı bir anlaşmadır. Dünyadaki ticari ve ekonomik ilişkilerin artırılması, tam istihdam ve üretim kaynaklarının verimli kullanılması amaçlanmıştır. Bundan sonra 1995 yılında, uluslararası ticaretin kurallarıyla ilgilenen şu anda tek küresel uluslararası kuruluş olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ-WTO) kurulmuştur. Amaç, ticaretin olabildiğince sorunsuz, öngörülebilir ve özgürce akmasını sağlamaktır.

1950-1970'lerde uygulanan geleneksel ithal ikame stratejisinin başarısızlığa uğramasının ardından birçok ülke, Washington Mutabakatı- Washington Consensus (WC) adlı uluslararası finans, ticaret ve ekonomik kurumlar tarafından savunulan reformları ve ticareti serbestleştirme politikalarını uygulamıştır. Bu açıdan 1980'ler ve 1990'lar, ticaretin ülkeler ve dünya ekonomisi açısından serbestleşmesiyle birlikte hızlı ve dalgalı bir büyüme trendine dönüşmüştür. Ticaretin serbestleştirilmesi, ülkeler arasında artan üretim, istihdam, tüketim ve dolayısıyla işçi başına üretim artışı şeklinde statik kazanımlar ile sonuçlanmıştır. WC, tüm gelişmekte olan ülkeler için aynı ticaret politikası rejimini izlemeleri için kalkınma ve reform politikaları öneren bir kalkınma reçetesi olarak tasarlanmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve endüstriyel kapasiteleri ne olursa olsun WC, devlet müdahalesini en aza indirerek tek tip ve evrensel bir model sunmaktadır. Böylece pazar, büyüme ve ihracat ve üretim yapısının serbest giriş ve çıkış lehine çeşitlendirilmesi hedeflerine daha iyi ulaşacaktır. Neoliberal politikaların etkisi ve özel sektör desteği ile bazı gelişmekte olan ülkeler 1980'lerden sonra ekonomik başarı elde etmişlerdir. Bu durum, WC politika önerilerinin başkaları tarafından uygulanmasını hızlandırmıştır. Yine de Washington Mutabakatı politikaları, gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir bir büyüme sağlamada başarısız olmuştur. (Rodrik, 2007). Öte yandan, 1978'de gerçekleştirilen ticaretin serbestleştirilmesi reformlarından sonra Çin, istikrarlı ve hızlı bir büyüme hızı yaşadı. Çin'in ticaretin serbestleştirilmesine ve diğer reformlara yaklaşımı, Ramo (2004) tarafından "Pekin Mutabakatı- Beijing Consensus (BC)" olarak adlandırılmıştır ve WC politika önerilerinden temel ilkelerde ayrılmaktadır. Çin hükümetinin çalışma raporunda (2010) Çin'in yaklaşımı şu şekilde ifade edilmektedir:

"Şu sonuçlara vardık: Hem piyasa mekanizmalarını hem de makro kontrolü kullanmaya devam etmeliyiz, yani aynı zamanda reformlarımızı bir piyasa ekonomisine yönelik olarak sürdürmeliyiz. Piyasa güçlerinin kaynakları tahsis etmede temel rollerini oynamasına ve piyasanın canlılığını canlandırmasına izin vermeliyiz. Aynı zamanda sosyalist sistemin, kararları verimli bir şekilde almamızı, etkin bir şekilde örgütlenmemizi ve büyük taahhütleri gerçekleştirmek için kaynakları yoğunlaştırmamızı sağlayan avantajlarından en iyi şekilde yararlanmalıyız" (Report on the Work of the Government, 2010).

Özetle, Çin'in yaklaşımı, devletin ekonomideki kritik rolünün temelinde WC karşısına konumlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde WC politikalarının başarısız olması ve Çin'in istikrarlı ekonomik kalkınması şu tartışmayı da beraberinde getirmiştir: Çin, diğer gelişmekte olan ülkeler için Washington Mutabakatından daha etkili bir yaklaşım sunuyor mu? Ramo'nun Çin'in yaklaşımını Pekin Mutabakatı olarak nitelendirmesi de bu tartışmanın bir yansımasıdır.

Çin, küresel pazarlara açılma ve aktif bir katılımcı olma kararıyla, kapalı sayılabilecek bir devletten tam entegre bir uluslararası ekonomiye dönüşmeyi başarmıştır. Özellikle Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ- WTO) 2001 yılında katılımıyla Çin'in uluslararası üretim ağlarına ve küresel değer zincirlerine entegrasyonu, dış ticareti hızlı bir büyüme trendine sokmuş ve Çin'i küresel bir üretim ve ticaret üssü haline getirmiştir.

Dünya Bankası veri tabanına göre Çin, 1978-2017 yılları arasında hızlı bir büyüme kaydetmiştir ve Çin'in toplam dış ticaretinin yıllık ortalama büyüme oranı, dünya ortalamasının üzerinde, yüzde 14,1 olmuştur. İthalat ve ihracatın toplam değeri 1978 yılında 206 milyar dolardan 2017 yılında 4,1 trilyon dolara yükseldi. Bu dönemde ihracat 10 milyar dolardan 2,2 trilyon dolara, ithalat ise 11 milyar dolardan 1,8 trilyon dolara yükseldi. 2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal kriz sırasında ihracatta yavaşlama olmasına rağmen, Çin'in 2001 yılında DTÖ'ye katılımının ardından ticaretin ivmesi sürekli bir artış göstermiştir. Çin'in ihracatının dünya ticaretindeki payı 1978'de yüzde 2'nin altındayken, 2017'de yüzde 12'ye artarak diğer tüm ülkelerden daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir.

Çin, dışa açılma kararını uygulamadan önce, 1950'lerde gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan ortak kalkınma modeli olarak ithal ikameci sanayileşmeyi uygulayarak içe dönük bir kalkınma stratejisi izlemiştir. İthalat, yerli üretimdeki kıtlık nedeniyle sadece temel hammadde ve sermaye mallarıydı. İhracat, ithalat için döviz sağlamanın bir yoluydu. 1978'deki dış ticaret reformu, genel ekonomik dönüşümün bir parçasıydı ve Çin'e otarşik ve içe dönük bir devletten uluslararası pazardaki en önemli oyuncularından biri haline getirmiştir. Ayrıca, Çin'in ticaret reformu perspektifi, nihai kontrolü merkezde tutarak idari ademi merkezizetçilik, kademeli değişimler, düalist konsept, paralel fiyatlandırma özellikleriyle ekonomik dönüşüme genel yaklaşımıyla uyumluydu. Bu yolculukta, son 40 yılda Çin ticaretinin yapısında büyük değişiklikler olmuştur (Garnaut

ve Song; 2018). İhracatın ağırlık merkezi düşük teknoloji ürünlerden (tekstil) orta teknoloji ürünlere (mekanik ve elektrik ürünleri) ve ardından yüksek teknoloji ürünlere kaymıştır. Ayrıca Çin'in DTÖ'ye katılmasıyla birlikte dış ticarete katılan işletmelerin sahiplik yapısı da büyük değişikliklere uğramıştır. 1998'den önce Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) Çin'in ihracat büyümesine hakim olurken, 1998'den sonra Çin dış ticarete kademeli reform yapmaya başladıktan sonra, özel şirketler Çin'in ihracat büyümesinin en önemli unsuru haline geldi (Li, K., & Jiang, W.; 2018).

Geriye dönük tarihsel bir perspektiften bakıldığında, Çin'in ticaret serbestleşmesi kırılma noktası olarak 3 dönemde incelenebilir. Birincisi, dış ticaret, döviz kuru, döviz tutma sistemi ve diğer önlemler için sözleşme sorumluluk sisteminde reform yaparak ihracatı artıran ekonomik teşvikler ile ticaret planlamasının idari olarak daha düşük hükümet seviyelerine dağıtıldığı 1978'den 1991'e kadar olan dönemdir. İlk adım, dış ticaretle uğraşma yetkisini merkezden yerel yönetimlere yönlendirerek yerel dinamikleri ihracat için daha verimli kullanmaktır. Ulusal dış ticaret şirketleri artık tekel değildir ve taşra şubelerinin bağımsız mali ve operasyonel organlar haline gelmesine izin verilmiş ve bu da ihracat yapan şirketlerinin artmasına neden olmuştur. Reformlar, ticaret yönetimindeki hükümet kontrollerini kademeli olarak azaltmıştır. Bu dönemin ana odak noktası, yerel yönetimlerin dış ticaret konusunda güçlendirilerek iç koruma sağlanırken teşvikler yoluyla ihracatın artırılmasına çalışmak olarak ifade edilebilir (Koves ve Marer, 1991). İkinci dönem, 1992'den 2000'e kadar ithalatın gevşetilmesi gibi ticareti serbestleştirmeye yönelik cesur hamlelerin yapıldığı dönemdir. İlk, 1991'de Çin ile ABD arasında ithalat üzerindeki tarifeleri ve kısıtlamaları azaltmak için imzalanan anlaşma ile gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda farklı içerik ve ölçeklerde çok çeşitli ürünlerde ithalatta gevşeme devam etmiştir (Li, K. ve Jiang, W.; 2018). 2000'li yıllara gelindiğinde Çin dış ticaret açısından dünyaya daha fazla entegre olmuştur. Üçüncüsü, 2001'de DTÖ'ye katılımından günümüze, kapsamlı liberalleşmenin bir sonucu olarak küresel ticarete hızlı entegrasyondur. 2001 yılında DTÖ'ye katılım, Çin için reform ve açılış tarihindeki en önemli noktadır. Çin'in pazar odaklı reformunun uluslararası toplum tarafından tanınmasına ve Çin pazarında uluslararası ticaret kurallarının ve standartlarının genişletilmesine olanak vermiştir. Çin, DTÖ'ye katılarak birçok açıdan taahhütlerini yerine getirmiştir. Vergiye tabi tüm kalemler için tarife oranları düşürüldü. Ve ithalat kotaları ve lisansları zaman içinde

aşamalı olarak kaldırılmıştır. Ticaretle ilgili çok sayıda idari kanun ve yönetmelik yenilenmiş ve DTÖ'nün ulusal muameledeki tutarsızlıklarını ortadan kaldırmak için değiştirilmiştir. Ticari faaliyet ruhsatlandırması için uygulanan dış ticaret onay sistemi iptal edilmiştir. Politika düzenlemeleri ve reformlar, ekonomik ve ticari yasaların, politikaların ve düzenlemelerin şeffaflığını önemli ölçüde artırmıştır.

Özetle Çin'in ticaret sistemi reform süreci, yerel ekonomik reformlar ve teşvikler ile uluslararası pazarlarda büyümeyi hızlandırmıştır. Tamamen dünyaya entegre olmuş, daha tarafsız ve liberal bir ticaret politikasına dönüşmüştür. Dışa açılma, Çin'deki ticaretin hızlı büyümesine katkıda bulunmuş ve ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır.

Ticaret Serbestleşmesi

Ticaretin serbestleştirilmesi varsayımı, serbest ticaretin önündeki kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Klasik iktisatçılardan, ekonominin bir bilim olarak görüldüğü ve ele alındığı dönemden bu yana, dış ticaretin gelişmesinin ülkelerin karşılıklı refahını artıracığı üzerine tezler öne sürülmüştür. Günümüzde dış ticaret teorileri bu tezlerin temelleri üzerine inşa edilmektedir. Ekonomik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, her ülkenin mal ve hizmetlere ulaşabilmesi, teknolojik gelişmenin tüm dünyaya yayılması ve dünya refahını hızlandıran bir faktör konumuna gelmesi dış ticaretin pek çok faydası arasında yer almaktadır. Ticaretin önündeki dünya engellerinin azaltılması, büyümeyi hızlandırmakta, üretkenliği artıran yeni uzmanlaşma biçimlerini teşvik etmekte ve iş dünyasında daha hızlı istihdam yaratılmasına ve yoksulluğun azaltılmasına yol açmaktadır (World Bank, 2003).

1950-1970'lerde birçok gelişmekte olan ekonomi tarafından uygulanan geleneksel ithal ikamesi stratejisinin başarısızlığından sonra, birçok ülke stratejilerini uluslararası ekonomik ve finansal kurumlar tarafından geliştirilen ve sunulan reform programlarından etkilenecek belirlemiştir. Bu açıdan 1980'ler ve 1990'lar, ticaretin ülkeler ve dünya ekonomisi açısından serbestleşmesiyle birlikte hızlı ve dalgalı bir büyüme trendine dönüşmüştür. Ticaretin serbestleştirilmesi, artan üretim, tüketim, istihdam ve dolayısıyla işçi başına çıktı, Ar-Ge harcamaları ve sanayileşmenin artmasıyla ülkeler arasında statik kazanımlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca finansal serbestleşme, artan bilgi, rekabet ve nitelikli işgücü ile desteklenen

ekonomileri canlandırmak için ülkeler arasında doğrudan yatırımlara dönüşmüştür. Bu nedenle, üretim hattının çeşitlendirilmesi, o dönemde Dünya Bankası'nın ilk hedeflerinden olan ekonomik büyümeyi ve refahı hızlandırmıştır.

1980'lerin başında çeşitli gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ve 1990'larda yoğun bir şekilde yayılan piyasa sürecine dayalı bir ekonomik reform olarak ticaretin serbestleştirilmesi, farklı ülkeler için içerik ve mülkiyet açısından farklılık göstermiştir. Shafaeddin (2005), reform yapan ülkeleri üç gruba ayırarak incelemiştir. Bunlardan ilki, 1960'lı yıllarda başlayan dinamik ticaret ve sanayi politikalarını sürdüren birkaç Doğu Asya ülkesinden oluşan bir gruptur. Çoğunluğu Afrika'dan reform programlarından geçen ikinci grup ülkeler, uluslararası finans kurumlarının tavsiyeleridir. Son grup, uluslararası finans kuruluşlarının baskısıyla 1980'lerin başında başlayan ekonomik reformları gerçekleştiren bazı Latin Amerika ülkelerinden oluşmaktadır. Bu reformların içeriği ve felsefesi, 1990'ların başından beri, Washington Mutabakatı adı verilen uluslararası finans kuruluşları tarafından savunulan politika tavsiyelerine atıfta bulunmaktadır. Gelişmekte olan tüm ülkelerin kalkınmalarını ve endüstriyel birikimlerini göz ardı ederek kalkınma ve reform politikalarını tek tip ve evrensel bir kalıba zorlayan bir kalkınma reçetesi olarak tasarlanmıştır. Tüm endüstrilerin ve sektörlerin aynı düşük hatta sıfır tarife oranlarına sahip olacağı anlamına gelen ticaret serbestliği tanımıdır. Bu daralan makroekonomik politika önerileri, gelişmekte olan ülkeleri derin ve ani bir dizi ekonomik ve sosyal zayıflık yaratacak bir konuma itmiştir (Shafaeddin, 2005). Aslında reform programlarının temel amacı, devletin kaynak tahsisi konusunda karar almadaki rolünü en aza indirmek, ithal ikamesi dış ticareti yerine ithalatı serbestleştirmek ve böylece ihracatın artmasını teşvik etmektir. Devlet müdahalesi en aza inerek pazar, büyüme ve ihracat ve üretim yapısının serbest giriş ve çıkış lehine çeşitlendirilmesi hedeflerine daha iyi ulaşılacaktır. Bu perspektifte yatırımların genişletilmesi, kaynakların daha iyi tahsis edilmesi ve yatırım harcamalarının daha verimli sektörlere yönlendirilmesi ile mümkündür. Bu yeni teşvik yolu, ticaret yoluyla beceri ve teknolojiyi geliştirerek üretimde ve büyümede çeşitlenmeye neden olmaktadır.

Pekin Mutabakatı (*Beijing Consensus*)

Benzersiz bir başarı öyküsü olarak Çin, Washington Mutabakatı'nın çerçeve kalkınma politikalarında şiddetle önerdiği gibi, kendi ekonomik arka planını ve küresel pazarını piyasaya teslim olmadan zamanla bütünleştirmeyi başarmıştır. Zhang (2012:2) *The China Wave: Rise of A Civilizational State* (Çin Dalgası: Medeniyet Devletinin Yükselişi) adlı kitabında Çin'i son derece güçlü ve kapsamlı tarihsel ve kültürel geleneklere sahip bir "medeniyet devleti" olarak tanımlar. Kitabına göre Sümer, eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetleri yükselen ama sonunda düşenlerden sadece birkaçıdır. Bu medeniyetler hala var olsaydı ve modern bir devletle birleşseydi, bir medeniyet devleti olurlardı. Şu anda Çin, devasa bir modern devlet ile dünyanın en uzun medeniyeti haline gelen tek yükselen medeniyet devletidir. Eski bir uygarlığın bazı geleneklerinin modern bir ulusun uygulamalarıyla kaynaşmasından kaynaklanan gerilimi bir uygarlık devleti olarak Çin'in en az sekiz özelliği vardır: i) süper büyük bir nüfus; ii) çok geniş bir bölge; iii) süper uzun gelenekler; iv) süper zengin bir kültür; v) benzersiz dil; vi) benzersiz siyaset; vii) benzersiz bir toplum ve; viii) benzersiz bir ekonomi (Zhang, 2012:3). Ona göre, bir medeniyet devleti, tamamen yabancı bir modeli benimsemek yerine, orijinal kimliğini korurken yabancı modelin gücünden yararlanır. Ayrıca, Çin'in başarısının potansiyel ilhamı için kitapta "Çin Dalgası -China Wave" olarak tanımlanan diğer ülkelerin taklit etmeyi seçebilecekleri kendi standartlarını belirleme yeteneğine de sahiptir. Özellikle batılı ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkeler için geliştirilen kalkınma politikası çerçevesinin (Washington Mutabakatı) başarısızlığa uğramasından sonra (Rodrik, 2006), Çin deneyimi gelişmekte olan ülkeler için dünyada daha çok alternatif bir kalkınma modeli olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bu durum da Çin ve diğer ülkelerin zenginlik ve fikir bakımından Batı ile eşit olacağı yatay bir düzen getirecektir. Ekonomik ve politik ağırlıktaki böylesi eşi görülmemiş bir değişim, yalnızca insanlık tarihini değiştirmekle kalmayacak, aynı zamanda dünyayı daha iyi bir yöne doğru değiştirecektir (Zhang, 2012).

Çin'in kalkınma yaklaşımı, kabaca söylemek gerekirse Washington Mutabakatı'na uyarlanan devlet güdümlü bir modernizasyon sürecini vurgulamaktadır. Doğu Asya kalkınma modeli ile karşılaştırıldığında, Çin'in kalkınma yaklaşımı de benzersiz önem farklılıklarına sahiptir. Çin, kendine özgü kalkınma modelini

oluşturmak için, batı modelini kendine özgü özelliklerine en uygun eşleşmeleri seçerek benimsemiştir. Zhang'a (2012) göre, Çin modeli sekiz özelliğe sahiptir: i) pratik akıl yürütme; ii) güçlü durum; iii) istikrara öncelik vermek; iv) insanların geçim kaynaklarının önceliği; v) kademeli reform; vi) doğru öncelikler ve sıralama; vii) karma bir ekonomi ve; viii) dış dünyaya açılma.

Çin'in deneyimi, hükümeti toplumun karşılıklı çıkarları için çalışmak üzere motive edilmesi gereken rasyonel bireylerden oluşan bir yapı olarak ele alan farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Çin'in Washington Mutabakatı'nı uygulaması ülkeye özgü olmakla birlikte, diğerlerinin öğrenebileceği temel bir ilkeyi içermektedir. Bu da statükoyu iyileştirmek için tanımlanmış bir amacı olan gönüllü bir pragmatizmdir (Yao, 2011). Burada yerel yetkililerin ve Komünist Parti üyelerinin kendi yükselmeleri için toplumsal veya yerel bir başarı yakalama motivasyonları Çin'in hızlı ve istikrarlı kalkınmasında bürokratik verimliliği artırmıştır (Yao, 2014).

Ekonomik Göstergelerle Çin'in Ticari Serbestleşme Sonrası Gelişimi

Çin'in ticari serbestleşme süreci öncesi ve sonrasındaki gelişimini ekonomik göstergeler ile değerlendirmek ve bunu diğer bazı gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırarak yapmak yukarıda bahsettiğimiz kalkınma başarısının önemini daha da belirgin olacaktır. Dolayısıyla bu bölümde, Çin ve diğer seçilmiş gelişmekte olan bazı ülkelerin makroekonomik göstergelerine dayalı bir ekonomik analiz yer almaktadır. Tablo 1'de, 1980 ile 2017 yılları arasında kişi başına düşen GSYİH'deki değişimi gösteren bazı göstergeler, bu dönemde elde edilen ortalama büyüme oranları ve seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için o yıllar arasında ülkelerin negatif büyüme yaşadığı yıl sayısı yer almaktadır. Kişi başına düşen GSYİH açısından bakıldığında 2017 yılına kadar Çin, kişi başına düşen GSYİH'de 1980'deki düzeyinin yaklaşık 44 kat üzerinde bir artış yaşamaktadır ve bu, seçilmiş ülkeler arasında açık ara en yüksek artıştır. Tayland yaklaşık 9 kat artışla ikinci sıradadır. Polonya ve Türkiye sırasıyla 7 ve 6 kat artışla üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır. Ekvator, Meksika ve Yunanistan, kişi başına düşen GSYİH'lerinde yaklaşık 2 kat artışla en düşük artışı yaşayan ülkelerdir. İkinci gösterge, 1980-2017 yılları arasındaki ortalama büyüme oranı ile ilgilidir. Çin bir kez daha %9,6 ile yıllar içindeki en yüksek ortalama büyüme oranını korumaktadır. Meksika %5,9 ortalama ile ikinci, Tayland ise %5,2 ile üçüncü sırada

yer almaktadır. Türkiye ortalama %4,6 ile onu takip etmektedir. Yunanistan, Arjantin ve Romanya sırasıyla %0,9, %2,1 ve %2,2 ile en düşük ortalama büyüme oranlarına sahip ülkelerdir. Üçüncü gösterge, ülkelerin negatif büyüme oranı yaşadığı yıl sayısını göstermektedir. Bu gösterge, ülkelerin büyüme deneyimlerinin dalgalı mı yoksa daha istikrarlı mı olduğuna dair bir ipucu vermesi açısından önemlidir. Tablo 1'de görüldüğü gibi Arjantin 15 yıllık negatif büyüme yaşarken Yunanistan 13 yıllık negatif büyüme deneyimlemiştir. Brezilya, Malezya, Peru ve Romanya, 1980-2017 yılları arasında 7 yıllık negatif büyüme tecrübesine sahiptir. Bu dönemde Çin negatif büyüme tecrübesi yaşamazken, Türkiye 5 yıllık negatif büyüme yıl sayısına sahiptir. Polonya ve Kolombiya ise birer yıllık negatif büyüme oranı yaşamışlardır.

Tablo 1. Bazı Makro Ekonomik Göstergelerle Gelişmekte olan Ülkeler

Ülke	Kişi Başına Düşen GSYİH (USD)			Ortalama Büyüme Oranı (Yıllara Göre)	Büyümenin Sıfırın altında Kaldığı yıl Sayısı
	1980	2017	Oran (+)	1980 - 2017	1980 - 2017
Arjantin	2758	14592	+429%	2.14	15
Brezilya	1947	9880	+407%	2.45	7
Çin	195	8760	+4392%	9.59	0
Kolombiya	1241	6376	+414%	3.50	1
Ekvator	2238	6213	+178%	3.03	4
Yunanistan	5893	18884	+220%	0.85	13
Malezya	1774	10254	+478%	2.58	7
Meksika	3027	9278	+207%	5.87	3
Peru	1033	6710	+550%	3.29	7
Polonya	1731*	13856	+700%	3.71	1
Romanya	1673**	10807	+546%	2.22	7
Tayland	683	6578	+863%	5.19	3
Türkiye	1564	10513	+572%	4.60	5

*1990, **1987

Kaynak: WorldBank, 2019

Tablo 2'de, Çin ve diğer seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için bazı ticaret göstergeleri bulunmaktadır. İlk gösterge, toplam ticaretin GSYİH'ye karşılık gelen oranını göstermektedir. 2017 yılında Malezya, Tayland ve Polonya sırasıyla %133 ve %122, %104 ile en yüksek ticaret/GSYİH oranına sahiptir. Brezilya (%24), Arjantin (%25) ve Kolombiya (%35) en düşük ticaret/büyüme oranına sahiptir. Türkiye ve Çin, 1980 yılına göre 3 kattan fazla artarak 2017 yılına gelindiğinde en büyük değişimi gösteren ülkelerdir. GSYİH'nın ticaret yüzdesi Çin'de %12'den %38'e, Türkiye'de ise %17'den %54'e yükselmiştir. Peru, 2017'de 1980 ile aynı seviyeye sahiptir. 1980-2017 yılları arasında en düşük artış Brezilya, Kolombiya ve Ekvator'dur.

İkinci gösterge, toplam ihracatın orta ve yüksek teknoloji ihracatının yüzdesini göstermektedir. Seçilmiş ülkeler arasında toplam ihracatta orta ve yüksek teknolojinin en yüksek payına (%80) sahip olan ülke Meksika'dır. Tayland %35'ten %63'e çıkarak ikinci en yüksek paya sahiptir. Malezya, Romanya ve Çin sırasıyla %62, %60 ve %59 pay ile takip etmektedir. Türkiye 2017'de payı %20'den %43'e çıkarmıştır. Peru, Ekvator ve Yunanistan, toplam ihracatında orta ve yüksek teknoloji payında en düşük orana sahiptir.

Üçüncü göstergede de görüldüğü gibi Malezya, toplam ihracat içinde sadece yüksek teknoloji ihracatını dahil ederken, 2009 ile aynı oranda %50 ile en yüksek paya sahiptir. 2017 yılında Çin %31 ile ikinci, Tayland ise %23 pay ile onu takip etmektedir. 2007 yılında %2 olan Türkiye, toplam ihracata %3 ile en düşük yüksek teknoloji ihracatı payına sahiptir. Bunu Peru (%5) ve Ekvator (%8) takip etmektedir. Oransal olarak en fazla artış gösteren ülkeler sırasıyla Kolombiya (%3'ten %9'a), Polonya (%4'ten %11'e) ve Romanya (%4'ten %10'a) olmuştur.

Tablo 2. Bazı Ticari Göstergelerle Gelişmekte Olan Ülkeler

Ülke	Ticaret (% GSYİH)		Orta ve Yüksek Teknolojili İhracat (% imal edilmiş ihracat)		Yüksek Teknolojili İhracat (% imal edilmiş ihracat)		İhracatın İthalat İçeriği (%)	
	1980	2017	1990	2017	2007	2017	2005	2016
Arjantin	11	25	23	45	7	9	11	7
Brezilya	20	24	37	41	12*	13	11	10
Çin	12	38	28	59	30	31	26	16
Kolombiya	31	35	24	42	3	9	10	10
Ekvator	35	42	6	15	5*	8	-	-
Yunanistan	44	67	13	28	9	12	19	21
Malezya	112	133	53	62	50**	50	44	36
Meksika	22	77	61	80	20*	21	34	36
Peru	47	47	7	6	3*	5	13	10
Polonya	43*	104	41	55	4	11	24	27
Romanya	41**	85	38	60	4	10	27	21
Tayland	54	122	35	63	27	23	38	32
Türkiye	17	54	20	43	2	3	15	16

*2008 **2009 Yüksek teknoloji içeren ihracat
*1995 **1990 Ticaret

Kaynak: WorldBank,2019; OECD,2019

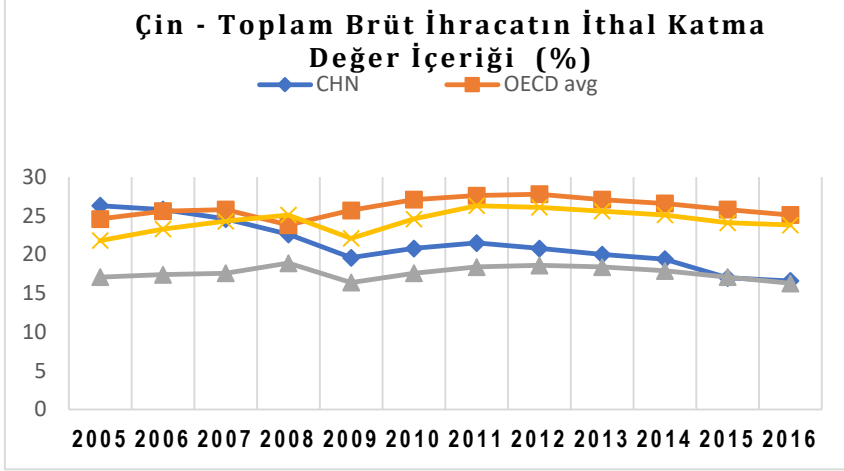
İhracattaki İthalat Oranı

Şekil 1'de görüldüğü gibi, burada Çin'in brüt ihracatının dış katma değerli içeriği yani ihracatının ithalat içeriği göstergesi, yıllar içinde G20 ortalamasına benzer şekilde OECD ortalamasının altına düşmektedir. Çin istikrarlı düşüş yaşarken, OECD, G20 ve EU28 ortalamalarının son yıllarda gözlenen hafif düşüş eğilimlerine rağmen önceki değerlerine yakın daha yatay bir rotada devam ettiği görülmektedir. Bu aynı zamanda küresel değer zincirlerinin entegrasyonunun hafif bir düşüş gösterdiği anlamına da gelmektedir.

Çin'in 2005 yılında %26,3 olan ihracattaki ithalat payı, 2016 yılında %9,6'lık bir düşüşle %16,6'ya gelmektedir. Bu OECD, EU28 ortalamasının altında ve G20 ortalamasına benzer düzeydedir. Çin

ekonomisinin büyüklüğü ve ihracatının ve ekonomik büyümesinin istikrarlı eğilimi göz önüne alındığında, bu anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü zamanla büyüyen yerel tedarikçi havuzu ve iç pazardaki teknolojik gelişme, ihracatta Çin'in ithalat değerini düşürmektedir.

Şekil 1. Çin- Toplam Brüt İhracatın İthal Katma Değer İçeriği

Kaynak: OECD, 2018

Sonuç

Yukarıdaki veriler ışığında Çin'in son yarım asırlık ekonomik gelişimine ve kalkınmasına bakıldığında ticari serbestleşmenin bu kalkınmada en başat rolü oynadığını iddia etmek için güçlü gerekçelerin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada yürüttüğümüz tartışma ve bu tartışmayı derinleştiren ve genişleten ekonomik göstergeler bunu desteklemektedir. Çin'in başarısının arka planında tarihsel ve kültürel birikimlerini batı tarzı ekonomik kalkınma politikalarıyla harmanlayarak kendi benzersiz yolculuğuna dönüştürmesi yatmaktadır. Bu durum uluslararası ekonomiye entegrasyonda yerel dinamiklerin de göz önünde bulundurulmasının, hedeflenen kalkınma başarısına yakınsamaya daha çok imkân verdiği görüşünü desteklemektedir. Ekonomik kalkınmada başarı, hedefler doğrultusunda uygulanacak reformların hızlı bir şekilde gerçekleştirmek yerine istikrarlı ve topluma yayılan bir anlayışla yürürlüğe koymak daha önemlidir.

Kaynakça

- BARRO, R. J., & Lee, J. W. (1994, June). Sources of economic growth. In Carnegie-Rochester conference series on public policy (Vol. 40, pp. 1-46). North-Holland.
- FRANKEL, J. A., & Romer, D. H. (1999). Does Trade Cause Growth? The American Economic Review, 89(3), 379-399.
- GARNAUT, R., Song, L., & Fang, C. (2018). China's 40 Years of Reform and Development. Canberra: ANU Press.
- GROSSMAN, G. M., & Helpman, E. (1991). Innovation and growth in the global economy. MIT press.
- KOVES, A., & Marer, P. (1991). Foreign Economic Liberalization: Transformation in socialist and market economies. Boulder, CO: Westview Press.
- Lİ, K., & Jiang, W. (2018). 28. China's foreign trade: Reform, performance and contribution to economic growth. In R. Garnaut, L. Song & C. Fang (Eds.), China's 40 Years of Reform and Development (pp. 575-593). Australian National University Press.
- OECD (2018), The changing nature of international production: Insights from Trade in Value Added and related indicators. <https://www.oecd.org/industry/ind/tiva-2018-flyer.pdf> (Accessed on 10 January 2020)
- OECD (2018), Trade in Value Added: China. <https://www.oecd.org/industry/ind/TIVA-2018-China.pdf> (Accessed on 10 January 2020)
- OECD (2019), *Import content of exports (indicator)*. doi: 10.1787/5834f58a-en (Accessed on 27 March 2019)
- Report on the Work of the Government (2010), <http://english1.english.gov.cn/official> /2010-03/15/content_1556124.htm Accessed date 15-03-2021
- RİCARDO, D. (1821). On the principles of political economy. London: J. Murray
- RODRİK, D. (2007). The global governance of trade as if development really mattered. In One Economics, Many Recipes (pp. 213-236). Princeton: Princeton University Press.
- Smith, A. (1776). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations: Volume One. London: printed for W. Strahan; and T. Cadell, 1776.
- SHAFÄEDDİN, M. S. (2005). Trade liberalization and economic reform in developing countries. The IMF, World Bank and Policy Reform, 155, 2-20.

SMİTH, A. (1776). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations: Volume One. London: printed for W. Strahan; and T. Cadell, 1776.

Wacziarg, R., & Welch, K. H. (2008). Trade liberalization and growth: New evidence. *The World Bank Economic Review*, 22(2), 187-231.

Wacziarg, R., & Welch, K. H. (2008). Trade liberalization and growth: New evidence. *The World Bank Economic Review*, 22(2), 187-231.

World Bank (2003), *Global Economic Prospects and the Developing Countries (GEP)* Washington, D.C.: World Bank Group.

<http://documents.worldbank.org/curated/en/867491468124755492/Global-economic-prospects-and-the-developing-countries-2003-investing-to-unlock-global-opportunities>

World Bank (2019). Medium and high-tech exports (% manufactured exports), <https://data.worldbank.org/> (Accessed on 2 February 2020)

World Bank (2019a). GDP Per Capita , <https://data.worldbank.org/> (Accessed on 11 February 2020)

World Bank (2019b). Trade (% of GDP), <https://data.worldbank.org/> (Accessed on 9 February 2020)

World Bank (2019c). Growth Rate , <https://data.worldbank.org/> (Accessed on 11 February 2020)

World Bank (2019d). High-tech exports (% manufactured exports), <https://data.worldbank.org/> (Accessed on 2 February 2020)

YAO, Y. (2011). Beijing Consensus or Washington Consensus: What Explains China's Economic Success? *Development Outreach*, 13(1), 26-31.

YAO, Y. (2014). The Chinese growth miracle. In *Handbook of economic growth* (Vol. 2, pp. 943-1031). Elsevier.

ZHANG, W. (2012). *The China wave: Rise of a civilizational state*. NJ: World Century Publishing Corporation.